

مختصات بازارهای مالی رسمی کشور در پرتو قانون عملیات بانکی بدون ربا^(۱)

حسین بازمحمدی

محقق اداره بررسیهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

□ چکیده

نظام‌های مالی در دو گروه اصلی پایه - بانک و پایه - اوراق بهادار قابل طبقه بندی هستند. نظام مالی حاکم بر داد و ستدهای مالی بازارهای پول و سرمایه کشور ما، به لحاظ نوع نهادهای موجود، قدمت و گستردگی حجم فعالیت‌های آنها، آشکارا نظامی با پایه بانکی است. با این حال، نظام بانکی کشور در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بدنبال قانون ملی شدن بانک‌ها و اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، دستخوش تحولات ژرفی بوده است، که از آن جمله می‌توان به تضعیف پاره‌ای تعاریف بانکداری سنتی و تضعیف مرز تجاری و تخصصی اشاره نمود. این نوشتار، در پی آشکارسازی برخی مختصات ویژه نظام مالی پایه - بانک کشور^(۲) با ارائه تصاویری از عملکرد حدود یک دهه گذشته نهادها و فعالان عمده بازارهای مالی رسمی کشور است. این مختصات دارای مضامین سیاست‌گذاری مهمی از جمله بحث تعیین مقام(های) تنظیمی و نظارتی در بازارهای مالی برای سیاست‌سازان اقتصادی می‌باشد.

۱- نویسنده بر خود لازم می‌داند که بدینوسیله از راهنمایی‌های ارزنده استاد ارجمند جناب آقای دکتر اکبر کیمیجانی و همکاران فاضل شاغل در اداره بررسی‌های اقتصادی سپاسگزاری نماید.

□ مقدمه

در سومین برنامه پنجساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، متأثر از معضلات اقتصادی و اجتماعی کشور، توجه خاصی به زمینه‌سازی برای گسترش حضور و مشارکت آحاد جامعه در برنامه‌های توسعه صورت گرفته‌است. در این راستا، ساماندهی بازار مالی کشور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. تجربه سه دهه اخیر کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه حاکی از آن است که بازارهای مالی متشکل، کارآمد و پویا (بویژه با نظام مالی پایه - اوراق بهادار) نقشی اساسی در تجهیز پس اندازها، افزایش نرخ پس انداز و سرمایه‌گذاری، افزایش مشارکت بخش خصوصی، حذف رانتهای ناشی از دیوانسالاری زائد و فساد اداری، افزایش شفافیت و بسط محیط رقابتی، جلب سرمایه‌های خارجی و سرانجام انگیزش رشد اقتصادی داشته‌اند.

در کشور ما قوانین و مقررات ناظر بر فعالیت بازارهای مالی، شامل بازار پول و بازار سرمایه، و ساختارهای نهادی این بازارها (بویژه در نظام مالی پایه - اوراق بهادار) از سامان لازم برخوردار نیست. در حال حاضر، عمدتاً قانون پولی و بانکی (مصوب تیر ماه ۱۳۵۱)، لایحه قانونی اداره امور بانکها (مصوب مهر ماه ۱۳۵۸)، قانون عملیات بانکی بدون ربا (مصوب شهریور ماه ۱۳۶۲)، مقررات تأسیس و نحوه فعالیت مؤسسات اعتباری غیربانکی (مصوب تیر ماه ۱۳۷۱) و اصل ۴۴ قانون اساسی، ناظر بر فعالیت نظام بانکی، شامل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و شبکه بانک‌های تجاری و تخصصی است. این قوانین و مقررات، که بستر حقوقی کارکرد نظام مالی پایه - بانک کشور را مهیا می‌سازند، بدلیل گذشت زمان و بخصوص تغییر ماهیت بانکداری پس از انقلاب اسلامی، در موارد متعدد دچار تناقض درونی و عدم کارایی گشته‌اند. درخصوص این مسائل در جای دیگر به تفصیل سخن گفته شده‌است.^(۱) در مورد ساختار قانونی و مقرراتی لازم برای کارکرد نظام مالی پایه - اوراق بهادار نیز ضمن آنکه در حال حاضر بازار رسمی سرمایه کشور (بورس اوراق بهادار تهران) از کاستی‌های قوانین و مقررات اولیه در رنج است، عمدتاً قانون تجارت (مصوب ۱۳۱۱) و اصلاحات

۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران: "برنامه ساماندهی بازار مالی کشور: رهنمودهای اجرایی ساماندهی نظام بانکی"، اداره بررسیهای اقتصادی، اردیبهشت ۱۳۷۸.

بعدی آن، قانون تأسیس بورس اوراق بهادار (مصوب اردیبهشت ۱۳۴۵)، و قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت (مصوب مهر ماه ۱۳۷۶)، ناظر بر شتون مختلف کارکرد این نظام می‌باشند.

روند تکامل تاریخی نظام‌های مالی در کشورهای پیشرفته حاکی از آن است که مجموعه قوانین بازار سرمایه این کشورها به تدریج و متناسب با مقتضیات زمان تکامل یافته‌اند. دو قانون اصلی و مهم که در نظام پایه اوراق بهادار در مراحل اولیه تکامل بازار سرمایه هر کشور وضع می‌شود، عبارت است از:

الف - قانون اوراق بهادار (بازار اولیه): این قانون در مورد اولین انتشار اوراق بهادار (بازار اولیه) است و هدف آن ملزم کردن شرکتها به افشای کامل اطلاعاتی است که بر ارزش اوراق بهادار آنها تاثیر می‌گذارد. اگر تمام اطلاعات مورد نیاز سرمایه‌گذاران افشاء شود، امکان تصمیم‌گیری مناسب در مورد سرمایه‌گذاری در اوراق بهادار فراهم می‌آید.

ب - قانون بورس اوراق بهادار (بازار ثانویه): هدف اصلی این قانون فراهم آوردن اطلاعات کافی درباره اوراق بهاداری است که در بازار ثانویه معامله می‌شوند تا ارزشیابی آنها تسهیل و از دستکاری قیمت‌ها جلوگیری شود. یکی دیگر از اهداف این قانون، ممنوع کردن استفاده از اطلاعات داخلی شرکت در خرید و فروش اوراق بهادار است.

در چند سال اخیر، به‌خصوص به کاستی‌های قوانین و مقررات اساسی ناظر بر کارکرد نظام مالی پایه - اوراق بهادار کشور از سوی کارشناسان و صاحب نظران توجه خاص شده و در این راستا تلاشهایی برای تدوین لایحه پیشنهادی چنین قوانین و مقرراتی صورت گرفته است. از جمله این اقدامها، سه مجموعه‌ای است که با عنوان "پیش نویس لایحه (طرح) قانونی بازار اوراق بهادار (بازار سرمایه) جمهوری اسلامی ایران" از سوی برگزارکنندگان همایش مدیریت مالی و با نظارت وزارت امور اقتصادی و دارایی در سال ۱۳۷۷، سازمان بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۷۷ و گروه تحقیق مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۷۸ تنظیم گردیده است. با این حال به نظر می‌رسد که در این لوایح پیشنهادی علی‌رغم کار قابل ملاحظه‌ای که صورت گرفته است، در بحث تعیین بالاترین مرجع سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و نظارتی بازار سرمایه به برخی خصوصیات برجسته بازار مالی کشور، که ناشی از پیاده‌سازی

نظام بانکداری اسلامی یا بانکداری بدون ربا می‌باشد، کم توجهی شده‌است. در این نوشتار با توجه به ارقام عملکرد حدود یک دهه گذشته شبکه بانکی، بعنوان اصلی‌ترین فعال بازارهای پول و سرمایه کشور، به تشریح برخی ویژگی‌های بازار مالی رسمی کشور می‌پردازیم.

□ مختصات بازارهای مالی رسمی کشور

بطور کلی بازارهای مالی به دو گروه اصلی طبقه‌بندی می‌شوند، بازار پول و بازار سرمایه. بازار پول بازاری است که در آن اسناد بدهی کوتاه‌مدت مبادله می‌شود و بازار سرمایه بازاری است که در آن اوراق بهادار میان مدت و بلندمدت افراد، واحدهای تجاری و دولت عرضه و مبادله می‌شود. نظام‌های مالی را نیز می‌توان در دو طبقه اصلی نظام‌های مالی پایه - بانک^(۱) و نظام‌های مالی پایه - اوراق بهادار^(۲) قرار دارد. در نظام مالی پایه - بانک، که بیشتر در کشورهای در حال توسعه فاقد بازار مالی پیشرفته کاربرد دارد، سرمایه‌گذاری یا اعطای اعتبار به روش غیرمستقیم، بدون مبادله اوراق بهادار صورت می‌گیرد. در این روش، به خصوص پس‌اندازکنندگان کوچک نزد واسطه‌های مالی که عموماً بانک‌ها و سایر نهادهای مالی می‌باشند، اقدام به اندوختن سرمایه می‌نمایند. در روش غیرمستقیم اکثر ابزارها به صورت انواع مختلف سپرده‌های کوتاه و بلندمدت می‌باشند. نماد عینی نهادهای نظام مالی پایه - بانک در کشور ما بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شبکه بانک‌های تجاری و تخصصی، مؤسسات اعتباری غیربانکی و صندوق‌های قرض‌الحسنه هستند.

نظام پایه - اوراق بهادار، اکثراً و بطور وسیع در کشورهایی وجود دارد که دارای بازار مالی ساماندهی شده، قوی و منظم می‌باشند. در این نظام، سرمایه‌گذاری یا اعطای اعتبار به واحدهای تولیدی یا تجاری به شیوه مستقیم صورت می‌گیرد. در اینجا اعتباردهندگان یا پس‌اندازکنندگان وجوه خود را تبدیل به اوراق تجاری

1- Bank - Based Financial System

2- Securities - Based Financial System

کوتاه‌مدت، اوراق مشارکت (در نظام‌های ربوی اوراق قرضه)، سهام عام، سهام ممتاز و سایر ابزارهای مالی می‌نمایند. این نوع مراودات و معاملات مالی در برگیرنده استفاده از اوراق مالی در بازارهای باز مالی می‌باشند. در حال حاضر، بورس اوراق بهادار تهران، برخی شعب بانک‌ها در مراکز استانها و تعدادی شرکت سرمایه‌گذاری تنها نهادهای عملیاتی موجود نظام مالی بر پایه اوراق بهادار در کشور هستند. وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و شورای بورس اوراق بهادار وظیفه سیاست‌گذاری در این بازار را بر عهده دارند.

براساس تمامی شواهد موجود در بازارهای مالی رسمی کشور، نهادهای موجود و شاخصهای حجم فعالیت بازیگران اصلی، نظام مالی حاکم بر بازارهای مالی رسمی کشور ما نظامی با پایه بانکی است. بعلاوه، تحریم ربا و معاملات ربوی در دین مبین اسلام بطور کلی و حاکمیت قانون عملیات بانکی بدون ربا بطور خاص، نظام بانکی و بازارهای مالی رسمی کشور را از ویژگی‌های بارز برخوردار ساخته، که درخور توجه سیاست‌سازان و سیاست‌گزاران درخصوص بازارهای مالی کشور است. این ویژگی‌های خاص یکی تضعیف تعاریف سنتی بانکداری و دیگری تضعیف یا محو مرزهای حوزه‌های فعالیت بانک‌های تجاری و تخصصی در چارچوب عملیات بانکداری اسلامی است.

الف - تضعیف تعاریف سنتی بانکداری

در دین مبین اسلام، حرمت ربا و عملیات ربوی تصریح شده است. بدنبال تصویب و اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا از ابتدای سال ۱۳۶۳، زمینه فعالیت بانک‌ها می‌بایست دچار تحولات اساسی می‌شد. گرچه این تحول بعضاً بصورت ظاهری است و از سوی صاحب نظران و جامعه مورد انتقاد قرار می‌گیرد، اما عزم حرکت به سوی اجرای دقیق و کامل قانون عملیات بانکی بدون ربا، بیش از گذشته صنعت بانکداری کشور را دستخوش تغییرات بنیادی خواهد نمود.

با استقرار دقیق و کامل نظام بانکی بدون ربا، دیگر تعریف سنتی و مرسوم بانکداری، یعنی واسطه‌گری مالی بین پس‌اندازکنندگان و سرمایه‌گذاران، بطور کامل در مورد بانک‌های کشور مصداق نخواهد داشت. بلکه

انگونه که پیشرفتهای فن آوری مالی در برخی کشورهای توسعه یافته ایجاب نموده است، بانکها بعنوان مؤسساتی مالی علاوه بر ارائه خدمات در بازار پول و واسطه‌گری مالی، در بازار سرمایه و تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری، بصورت مستقل یا در مشارکت با بخشهای دیگر اقتصاد و ارائه خدمات مشاوره‌ای در این بازار نیز حضوری فعال خواهند داشت. پیشرفت فن‌آورهای مالی و تداخل روزافزون فعالیت در بازارهای پول و سرمایه، مسئولان مالی و اقتصادی کشورهایی نظیر ژاپن، سوئیس و سنگاپور را بر آن داشته است که دیدگاه سنتی دوگانگی بازارهای پول و سرمایه را کنار گذاشته، به منظور ایجاد انسجام و هماهنگی بیشتر، وظیفه نظارت و تنظیم بازارهای پول و سرمایه را تنها بر عهده یک مقام ناظر، که همانا مقام تنظیمی و نظارتی بازار مالی این کشورهاست، واگذار کنند.^(۱) گرچه فاصله عمیقی بین سطح توسعه‌یافتگی بازار مالی

۱- شیوه بانکداری جامع (Universal Banking) در کشور آلمان از قدمت و گستردگی بیشتری در مقایسه با سایر کشورها برخوردار است. این شیوه بانکداری در بخش سوم مقاله بطور مختصر تشریح خواهد شد. ساختار بازارهای مالی را می‌توان از دو نقطه مختلف، یعنی متمرکز و غیرمتمرکز طراحی نمود. این نظریه‌ای است که بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول از آن پیروی می‌کنند.

● الف - ساختار یا کنترل متمرکز (The Centralized Model)

در این دیدگاه ساختار با هدف کنترل و نظارت بر محیط معاملات (بازارهای رسمی و غیررسمی) و نهادهای فعال در بازارهای مالی، مشرکاً طراحی می‌شود. در این بینش یک نهاد مالی می‌تواند هر نوع خدمات مالی را در هر بازاری ارائه نماید. این خدمات عبارتند از: خدمات اعتباری (سرویس بانکی)، خدمات بیمه و خدمات کارگزاری (بانک‌های سرمایه‌گذاری و غیره). این الگو با نظام بانکداری جامع حاکم در کشورهای آلمان، ژاپن، سنگاپور و سوئیس مطابقت دارد. مزایای این الگو در آن است که: ۱- کنترل و نظارت بر تمام ابعاد بازارهای مالی از قبیل نحوه معاملات و نهادهای فعال در آن و ۲- به علت وجود یک پیش‌مرکزی، هماهنگی در تصویب قوانین، کنترل‌ها و نظارت بر اجرای قوانین دقیقتر صورت می‌گیرد.

و از معایب آن این که: ۱- این ساختار متعلق به بازارها و نهادهای مالی تکامل یافته است که در تمام زمینه‌های مالی و بازارها فعالیت می‌کنند ۲- احتمال بروز تناقض در فعالیت‌های نهادهای مالی در زمینه‌های مختلف بازار بسیار زیاد است.

● ب - ساختار یا کنترل غیرمتمرکز (The Decentralized Model)

در این دیدگاه ساختار فقط با هدف کنترل و نظارت بر محیط معاملات (بازارهای رسمی و غیررسمی) طراحی می‌شود. در این بینش نهادهای مالی باید فعالیت خود را در یک قسمت متمرکز کرده، مثل خدمات اعتباری یا بانکی، بیمه و کارگزاری و هر یک از این فعالیت‌ها، سازمانهای نظارتی مخصوص به خود را دارا می‌باشند. این الگویی است که در اکثر

رسمی کشور ما و سطوح توسعه یافتگی بازارهای مالی در این کشورهای پیشرفته وجود دارد، اما قانون عملیات بانکی بدون ربا، در شکل دقیق و درست خود، چنان انتظاری از نظام بانکی کشور دارد. در این شرایط، بانکها نه تنها می‌توانند اقدام به خرید و فروش اوراق سهام و اوراق مشارکت طرح‌های سرمایه‌گذاری دولتی بنمایند، که هم اکنون نیز انجام می‌دهند، بلکه با معرفی ابزارهای اصیل و مشتقه جدید و سازگار با شرایط معاملات اسلامی، قادر خواهند بود بطور مستقل اقدام به پذیره نویسی و انتشار اوراق مشارکت طرح‌هایی بنمایند که توجیه فنی و اقتصادی آنها را قبلاً بدست آورده باشند، یا به معامله‌گری این ابزارهای مالی جدید بپردازند.^(۱)

(ادامه پاورقی از صفحه قبل)

کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته از جمله آمریکا مورد استفاده قرار گرفته است. مزایای این الگو در آن است که: ۱ - کنترل دقیقتر نهادهای مالی در جهت شفافیت فعالیت آنها صورت می‌گیرد و ۲ - نیاز به تکامل چندان بالای بازارها و نهادهای مالی ندارد و معایب آن این است که: ۱ - کنترل و نظارت بر تمام ابعاد بازارهای مالی از قبیل نحوه معاملات و نهادهای آن امکان پذیر نبوده و ۲ - به علت فقدان بینش مرکزی، هماهنگی کنترل‌ها و نظارت بر اجرای قوانین مشکل خواهد بود (برای توضیح بیشتر رجوع شود به: شایبان ارازی، شاهین، "ساختار بازار سرمایه ایران"، اسفند ۱۳۷۶ صص ۱۴-۱۲).

۱- در چارچوب ضوابط بانکداری اسلامی، ابزارهایی که بالقوه می‌توانند در بازارهای سرمایه کشور مورد استفاده قرار گیرند، عبارتند از:

نمونه‌هایی از اوراق بهادار با درآمد ثابت (*Fixed Income Securities*)

- الف - اوراق درآمد (*Income Bonds*): بازده آن تنها اگر پروژه خاص به سود برسد قابل پرداخت خواهد بود.
- ب - اوراق تضمینی (*Guaranteed Bonds*): ارزش اسمی آن غالباً توسط یک شرکت مادر تضمین می‌شود.
- ج - اوراق مشارکت (*Participation Bonds*): علاوه بر درآمد ثابت اگر پروژه‌ای سود بیشتر از انتظار به همراه داشت، سرمایه‌گذاران در آن نیز شریک خواهند بود.
- د - اوراق با حق رأی (*Voting Bonds*): مانند سهام، مالکان آن در امور شرکت حق رأی دارند.
- ه - اوراق رهنی با وثیقه (*Secured Mortgage Bonds*): قیمت اسمی اوراق با پشتوانه وثیقه‌های غالباً ملکی ضمانت می‌شود.
- و - اوراق با سود متغیر هفتگی و بدون بهره ثابت (*Variable Rate Demand Obligation*): که نرخ آن بستگی به بازارهای باز مالی دارد.
- ز - اوراق قابل تبدیل (*Convertible Bonds*): در صورت تمایل سرمایه‌گذار در ابعاد مختلف می‌توانند به سهام تبدیل شوند.

(ادامه پاورقی در صفحه بعد)

بعنوان مثال، براساس ابزارهای فعلی معرفی شده درنظام بانکداری بدون ربا، مصارف وجوه در اختیار بانکها در قالب یازده عقد قرض الحسنه؛ مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، مزارعه، مساقات، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، خرید دین و جعاله صورت می‌گیرد. در این بین شش عقد مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، مزارعه و مساقات به لحاظ حقوقی مبتنی بر رابطه شراکت و تمامی آثار مترتب بر آن هستند^(۱). براساس این عقود بانکها (تجاری و تخصصی) منابع خود را وارد چرخه فعالیت‌های بخش واقعی اقتصاد می‌کنند. در این شرایط نرخ بازدهی منابع بانکها به نرخ بازدهی طرح‌های موضوع هر یک از عقود نامبرده فوق و توافق بین طرفین قرارداد مشارکت در مورد تقسیم سود بستگی دارد. طی سال‌های ۷۸-۱۳۷۱ در مجموع شش عقد مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، مزارعه و مساقات (عقود مشارکتی) بطور متوسط نزدیک به ۲۷ درصد تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تجاری و نزدیک به ۲۵ درصد تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تخصصی را به خود اختصاص داده‌اند (براساس اطلاعات موجود طی دوره موردبررسی عقود مزارعه و مساقات هیچگونه عملکردی نداشته‌اند). بدین ترتیب، اهمیت عقود مشارکتی در عملیات بانکداری کشور و میزان نقض تعریف سنتی بانکداری (بعنوان واسطه‌گر صرف منابع مالی) بیشتر مشخص می‌شود. با این حال، سهم عقود مشارکتی از کل تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تجاری و تخصصی طی دوره مورد بررسی روند نزولی داشته‌است. کاهش سریعتر سهم عقود مشارکتی از کل تسهیلات اعطایی بانک‌های تخصصی در سال‌های اخیر خود نیاز به بررسی‌های بیشتری دارد (جدول شماره ۱ و ۲).

(ادامه یاورقی از صفحه قبل)

- ۱- ۱- اوراق با صرف پایین (Low - Premium). سرمایه‌گذار را متعادل به تبدیل اوراق به سهام می‌کند.
- ۲- ۲- اوراق بدون درآمد ادواری (Zero-Coupon). تنها تفاوت قیمت اسمی با قیمت تنزیل شده آن بازده سرمایه‌گذاری را تأمین می‌کند (برای توضیح بیشتر رجوع شود به: پوریان، حیدر؛ "بررسی بازار سرمایه در رابطه با توسعه صنعتی کشور"، بخش یکم: شناخت بازار سرمایه، زمستان ۱۳۷۵، صص ۵۷-۵۶).
- ۱- هدایتی، سید علی اصغر و همکاران، "عملیات بانکی داخلی-۲"، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۸.

در تعریف بانکداری سنتی، بانک‌ها رکن اصلی بازار پول یا بازار تعهدات مالی کوتاه‌مدت شناخته می‌شوند. با تعریف بازار پول به‌عنوان بازار تعهدات کوتاه‌مدت، کمتر از یک سال، و بازار سرمایه به‌عنوان بازار تعهدات میان و بلندمدت، بیشتر از یک سال، چنانچه مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری و تخصصی را بر حسب طول مدت معمول در مورد هریک از عقود به تسهیلات کوتاه‌مدت و تسهیلات میان و بلندمدت دسته‌بندی نماییم، به معیار دیگری برای قضاوت در مورد میزان حضور شبکه بانکی در بازارهای پول و سرمایه دست خواهیم یافت. براساس این تعاریف، در جداول شماره ۳ و ۴ ملاحظه می‌شود که در طول

جدول شماره (۱)

مانده تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تجاری به بخش غیردولتی
به تفکیک عقود مشارکتی و سایر عقود (میلیارد ریال - درصد)

مجموع دوره	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	
۹۶۲۹۳/۱	۲۲۶۸۶/۰	۱۸۵۰۷/۴	۱۲۸۲۰/۸	۱۳۳۹۰/۶	۹۳۸۹/۸	۸۱۴۳/۱	۶۴۰۰/۴	۴۹۵۵/۰	تسهیلات اعطایی در قالب عقود مشارکتی (۱)
۲۷/۳	۲۴/۸	۲۷/۲	۲۵/۵	۳۱/۱	۳۸/۳	۳۹/۲	۲۹/۹	۳۰/۲	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۲۵۵۹۰۸/۱	۶۸۹۴۶/۰	۴۹۶۵۶/۷	۳۷۵۵۰/۳	۲۹۶۹۷/۸	۲۳۸۱۶/۴	۱۹۷۸۸/۲	۱۵۰۱۸/۱	۱۱۴۳۳/۶	سایر تسهیلات اعطایی (۲)
۷۳/۷	۷۵/۲	۷۲/۸	۷۴/۵	۶۸/۹	۷۱/۷	۷۰/۸	۷۰/۱	۶۹/۸	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۲۵۲۲۰۷/۲	۹۱۶۳۳/۰	۶۸۱۶۴/۱	۵۰۳۷۱/۱	۴۳۰۸۸/۴	۳۳۲۰۶/۲	۲۷۹۳۱/۳	۲۱۴۱۸/۵	۱۶۳۸۹/۶	مجموع سالانه

۱ - شامل مانده تسهیلات عقود مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم.

۲ - شامل مانده تسهیلات عقود فروش اقساطی، قرض الحسنه، اجاره به شرط تملیک، جماله، ملف، خرید دین و سایر.

جدول شماره (۲)

مانده تسهیلات اعطائی جدید بانک‌های تخصصی به بخش غیردولتی
به تفکیک عقود مشارکتی و سایر عقود (میلیارد ریال - درصد)

مجموع دوره	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	
۳۳۷۵۸/۰	۶۱۹۲/۰	۵۰۰۹/۳	۵۱۵۹/۳	۵۷۰۶/۳	۳۹۷۹/۷	۳۰۱۰/۱	۲۵۷۱/۳	۲۱۲۹/۹	تسهیلات اعطائی در قالب عقود مشارکتی (۱)
۲۴/۹	۱۴/۷	۱۷/۶	۲۴/۹	۳۸/۳	۳۸/۱	۳۹/۳	۴۰/۶	۴۲/۵	سهم از مجموع تسهیلات اعطائی
۱۰۱۹۸۹/۴	۳۶۰۱۸/۰	۳۳۴۳۵/۰	۱۵۵۹۳/۱	۹۲۱۸/۴	۶۴۶۶/۰	۴۶۵۷/۵	۳۷۶۸/۳	۲۸۸۷/۰	سایر تسهیلات اعطائی (۲)
۷۵/۱	۸۵/۳	۸۲/۴	۷۵/۱	۶۱/۸	۶۱/۹	۶۰/۷	۵۹/۳	۵۷/۵	سهم از مجموع تسهیلات اعطائی
۱۲۵۷۲۷/۴	۴۲۲۱۰/۰	۲۸۴۴۴/۳	۲۰۶۹۸/۴	۱۴۹۳۴/۷	۱۰۲۲۵/۷	۷۶۶۷/۶	۶۳۳۹/۸	۵۰۱۶/۹	مجموع سالانه

۱ - شامل مانده تسهیلات عقود مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری مستقیم.

۲ - شامل مانده تسهیلات عقود فروش اقساطی، قرض الحسنه، اجاره به شرط تملیک، جماله، سلف، خرید دین و سایر.

سال‌های ۷۸-۱۳۷۱ بطور متوسط نزدیک به ۳۰ درصد تسهیلات اعطائی بانک‌های تجاری در بازار پول و قریب به ۷۰ درصد در بازار سرمایه صورت گرفته‌است. نسبت‌های مشابه در مورد بانک‌های تخصصی به ترتیب ۷ درصد و ۹۳ درصد بوده‌است. (بیش فرض‌های مربوط به این دسته بندی در یادداشت‌های ذیل جدول‌های شماره ۳ و ۴ ارائه شده‌است). براساس این معیار، حضور نظام بانکی در بازار سرمایه کشور، که به پیروی از قانون عملیات بانکی بدون ربا و در چارچوب عقود تعریف شده صورت می‌گیرد بسیار گسترده‌است و مجدداً یکی دیگر از مفاهیم بانکداری سنتی (بانک‌ها بعنوان رکن اصلی بازار پول) مخدوش می‌گردد.

جدول شماره (۳)

مانده تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تجاری به بخش غیردولتی
به تفکیک بازارهای پول و سرمایه (میلیارد ریال - درصد)

مجموع دوره	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	
تسهیلات اعطایی در بازار پول ^(۱)	۱۰۶۵۴۸/۲	۲۹۹۲۴۴/۷	۲۰۵۵۶۱/۶	۱۵۱۲۹/۶	۱۱۲۸۴/۷	۹۱۰۸/۱	۸۳۰۲/۲	۶۶۸۸/۶	۵۴۴۸/۷
سهم از مجموع تسهیلات اعطایی	۳۰/۳	۳۲/۷	۲۰/۲	۳۰/۰	۲۶/۴	۲۷/۴	۲۹/۷	۳۱/۲	۳۳/۲
تسهیلات اعطایی در بازار سرمایه ^(۲)	۲۴۵۶۵۳/۱	۶۱۷۰۷/۳	۴۷۶۰۲/۵	۳۵۲۴۱/۶	۳۱۷۰۳/۷	۲۵۰۹۸/۱	۱۹۶۲۹/۱	۱۴۷۲۹/۹	۱۰۹۴۰/۹
سهم از مجموع تسهیلات اعطایی	۶۹/۷	۶۷/۳	۶۹/۸	۷۰/۰	۷۳/۶	۷۲/۶	۷۰/۳	۶۸/۸	۶۶/۸
مجموع سالانه	۲۵۲۲۰/۱۲	۹۱۶۳۳/۰	۶۸۱۶۴/۱	۵۰۳۷۱/۱	۴۳۰۸۸/۴	۳۳۲۰۶/۲	۲۷۹۳۷/۲	۲۱۴۱۸/۵	۱۶۳۸۹/۶

۱- شامل ۳۰ درصد مانده پایان سال عقد فروش اقساطی و مانده تسهیلات عقود مضاربه، معاملات سلف و خرید دین.

۲- شامل ۷۰ درصد مانده پایان سال عقد فروش اقساطی و مانده تسهیلات عقود مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، قرض الحسنه، اجاره به شرط تملیک، جماله، سرمایه‌گذاری مستقیم و سایر.

ب - تضعیف مرز تجاری و تخصصی

ویژگی دیگر نظام بانکداری بدون ربا آن است که با حرکت به سمت اجرای کامل و درست آن، هرچه بیشتر مرزهای بین حوزه فعالیت بانک‌های تجاری و تخصصی فرو می‌پاشد. به عبارت دیگر، در چارچوب قانون و دستورالعمل‌هایی اجرایی قانون عملیات بانکی بدون ربا، هر یک از بانک‌های تجاری و تخصصی موجود در ساختار فعلی شبکه بانکی امکان می‌یابند که براساس سودآوری زمینه‌های فعالیت و مبتنی بر عقود

جدول شماره (۴)

مانده تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تخصصی به بخش غیردولتی
به تفکیک بازارهای پول و سرمایه (میلیارد ریال - درصد)

مجموع دوره	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	
۹۲۴۰/۱	۳۳۶۵/۰	۱۸۸۱/۷	۱۳۰۲/۵	۹۷۲/۴	۷۵۱/۵	۴۵۱/۵	۳۰۹/۵	۲۰۳/۰	تسهیلات اعطایی در بازار پول ^(۱)
۶/۸	۸/۰	۶/۶	۶/۳	۶/۵	۷/۲	۵/۹	۴/۹	۴/۰	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۱۲۶۵۰۷/۳	۳۸۸۴۵/۰	۲۶۵۶۲/۶	۱۹۳۹۴/۹	۱۳۹۵۰/۳	۹۶۹۴/۲	۷۲۱۶/۱	۶۰۳۰/۳	۴۸۱۳/۹	تسهیلات اعطایی در بازار سرمایه ^(۲)
۹۳/۲	۹۲/۰	۹۳/۴	۹۳/۷	۹۳/۵	۹۲/۸	۹۴/۱	۹۵/۱	۹۶/۰	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۱۳۵۷۲۷/۲	۴۲۲۱۰/۰	۲۸۲۴۴/۳	۲۰۶۹۸/۲	۱۳۹۲۴/۷	۱۰۲۴۵/۷	۷۶۶۷/۶	۶۳۳۹/۸	۵۰۱۶/۹	مجموع سالانه

۱- شامل مانده تسهیلات عقود مضاربه، معاملات سلف و خرید دین.

۲- شامل مانده تسهیلات عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، مشارکت حقولی، قرض الحسنه، اجاره به شرط تملیک، جماله، سرمایه‌گذاری مستقیم و سایر.

تعریف شده، اقدام به تأمین مالی طرح‌های تجاری یا غیرتجاری بنمایند. براین اساس، چنانچه مانده تسهیلات اعطایی شبکه بانکی را بر حسب تعریفی که از عقود یازده‌گانه متداول فعلی صورت گرفته است، به عقود تجاری و عقود غیرتجاری دسته بندی نماییم، به این نتیجه جالب توجه می‌رسیم که براساس ارقام مانده عملکرد سال‌های ۷۸-۱۳۷۱ بطور متوسط تنها نزدیک به ۸ درصد کل تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری به بخش بازرگانی (در قالب عقد مضاربه) و در حدود ۹۲ درصد کل تسهیلات به بخش‌های صنعت و

معادن، کشاورزی و خدمات (رستوران و هتلداری) ارائه شده است (در قالب عقود فروش اقساطی، مشارکت مدنی، جعاله، سلف، مشارکت حقوقی، قرض الحسنه، اجاره به شرط تملیک، سرمایه گذاری مستقیم، خرید دین و سایر). نسبتهای فوق در مورد بانکهای تخصصی به ترتیب در حدود ۳ درصد و ۹۷ درصد بوده است. (پیش فرضهای این دسته بندی در یادداشت های ذیل جدول های شماره ۵ و ۶ ارائه گردیده است).

جدول شماره (۵)

مانده تسهیلات اعطایی جدید بانک های تجاری به بخش غیر دولتی
به تفکیک عقود تجاری و سایر عقود (میلیارد ریال - درصد)

مجموع دوره	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	
۲۸۸۷۷/۶	۷۹۶۲/۰	۵۲۳۵/۲	۳۸۹۴/۰	۳۳۱۹/۱	۲۴۳۸/۶	۲۲۲۰/۳	۱۹۲۶/۹	۱۶۸۱/۵	تسهیلات اعطایی در قالب عقود تجاری (۱)
۸/۲	۸/۷	۷/۸	۷/۷	۷/۷	۷/۳	۸/۳	۹/۰	۱۰/۳	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۳۲۳۳۳۳/۶	۸۳۶۷۰/۰	۶۲۸۲۸/۹	۴۶۴۷۷/۱	۳۹۷۶۹/۳	۳۰۷۶۷/۶	۲۵۶۱۱/۰	۱۹۴۹۱/۶	۱۴۷۰۸/۱	تسهیلات اعطایی در قالب عقود غیر تجاری (۲)
۹۱/۸	۹۱/۳	۹۲/۲	۹۲/۳	۹۲/۳	۹۲/۷	۹۱/۷	۹۱/۰	۸۹/۷	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۳۵۲۲۰/۱/۲	۹۱۶۲۲/۰	۶۸۱۶۴/۱	۵۰۳۲۱/۱	۴۳۰۸۸/۴	۳۳۲۰۶/۲	۲۷۹۳۱/۳	۲۱۴۱۸/۵	۱۶۲۸۹/۶	مجموع سالانه

۱ - شامل مانده تسهیلات عقد مضاربه.

۲ - شامل مانده تسهیلات عقود مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه گذاری مستقیم، فروش اقساطی، قرض الحسنه، اجاره به شرط تملیک، جعاله، سلف، خرید دین و سایر.

جدول شماره (۶)

مانده تسهیلات اعطایی جدید بانک‌های تخصصی به بخش غیردولتی
به تفکیک عقود تجاری و سایر عقود (میلیارد ریال - درصد)

مجموع دوره	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	۱۳۷۲	۱۳۷۱	
۲۶۸۲/۲	۱۵۶۵/۰	۷۹۱/۲	۶۵۲/۳	۵۹۲/۵	۵۰۸/۶	۲۷۶/۳	۱۶۶/۲	۱۲۹/۱	تسهیلات اعطایی در قالب عقود تجاری (۱)
۳/۵	۳/۷	۲/۸	۳/۲	۴/۰	۴/۹	۳/۶	۲/۶	۲/۶	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۱۳۱۰۶۳/۰	۲۰۶۴۵/۰	۲۷۶۵۲/۹	۲۰۰۴۴/۱	۱۴۲۳۱/۲	۹۹۲۷/۱	۷۳۹۱/۳	۶۱۷۳/۶	۴۸۸۷/۸	تسهیلات اعطایی در قالب عقود غیر تجاری (۲)
۹۶/۵	۹۶/۳	۹۷/۲	۹۶/۸	۹۶/۰	۹۵/۱	۹۶/۴	۹۷/۴	۹۷/۴	سهم از مجموع تسهیلات اعطایی
۱۳۵۷۲۷/۲	۲۲۲۱۰/۰	۲۸۴۲۲/۳	۲۰۶۹۸/۴	۱۳۹۲۲/۷	۱۰۳۳۵/۷	۷۶۶۷/۶	۶۳۳۹/۸	۵۰۱۶/۸	مجموع سالانه

۱ - شامل مانده تسهیلات عقد مضاربه.

۲ - شامل مانده تسهیلات عقود مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، فروش اقساطی، قرض‌الحسنه، اجاره به شرط تملیک، جماله، سلف، خرید دین و سایر.

بدین ترتیب، نظام مالی با پایه بانکی کشور، بدلیل نص صریح تحریم ربا در اسلام، از مشخصات بارزی برخوردار شده‌است. این مشخصات بارز یکی تضعیف تعریف سنتی از بانکداری بعنوان واسطه‌گری مالی و تعریف بانک‌ها بعنوان نهادهای مالی که فعالیت اصلی و قالب آنها در بازار پول است، و دوم شکسته شدن مرز بین حوزه فعالیت بانک‌های تجاری و تخصصی است. بعبارت دیگر، در پرتو اجرای قانون عملیات بانکی

بدون ربا، براساس عقود با ماهیت مشارکتی و طول مدت تسهیلات اعطایی، در طول قریب به یک دهه گذشته عملکرد بانک‌ها نشان می‌دهد که نقش آنها در بازار سرمایه بسیار فراتر از وظایف تعریف شده آنها در چارچوب عملیات بانکداری سنتی بوده است^(۱). در حقیقت، بدلیل این ویژگی‌های بانکداری غیرریبوی (اسلامی) است که برخی پژوهشگران عنوان "نهاد مالی اسلامی" را برای بانک‌های کشور مناسبتر می‌دانند^(۲). در اصول، نظام و نهادهای مالی اسلامی، آمیخته‌ای از خصوصیات مطلوب نظام پایه - بانک و پایه - اوراق بهادار را دارا می‌باشند. بعنوان مثال، خصوصیات مشارکت در سهم عامل سرمایه از سود یا زیان طرح سرمایه‌گذاری، ریسک‌پذیری در عمل و کارایی بالاتر نسبت به نظام‌های مالی رقیب از ویژگی‌های نظام مالی پایه - اوراق بهادار است، که از مشخصات ذاتی نظام مالی اسلامی نیز به حساب می‌آیند. در مقابل، خصوصیات احیای سنت شریف قرض الحسنه، تقارن در اطلاعات و سطح تماس بیشتر با جامعه در مقایسه با نظام‌های مالی رقیب از ویژگی‌های مطلوب نظام پایه - بانک است، که از ویژگی‌های نظام مالی اسلامی نیز می‌باشند^(۳).

به لحاظ گستردگی حیطة فعالیت بانک‌ها در نظام بانکداری غیر ریبوی، می‌توان این نظام را با نظام بانکداری جامع^(۴)، که دستاورد نوین صنعت بانکداری در نظام‌های مالی کشورهای پیشرفته است، مقایسه نمود.

۱- به لحاظ نظری، ایفای نقش مؤثر بانکهای اسلامی در عرصه فعالیت‌های اقتصادی درگرو حضور بازار گسترده داد و ستد انواع اوراق بهادار است. برای توضیح بیشتر مراجعه فرمائید به: میرآخور، عباس، "نظریه نظام مالی اسلامی"، مقالاتی در اقتصاد اسلامی، ترجمه حسن گلریز، ۱۳۷۱، صص. ۱۷۸-۱۷۵.

تجربه بانکداری اسلامی در سایر کشورها نیز مؤید این ویژگی بانکداری اسلامی است. برای نمونه مراجعه فرمائید به: Dato Ahmad Tajudin, "A Case Study of Bank Islam Malaysia Berhad", Seminar on Islamic Banking in The 21st Century, Tehran, Iran, November 16-17, 1999.

۲- بی‌نام، "نهادهای مالی پایه - اوراق بهادار، گزارش یکم: مقدمات، شناسایی موقعیت کنونی و بررسی عملکرد نهادهای مالی موجود کشور"، نام ناشر و تاریخ انتشار مشخص نیست، صص ۴۸-۵۰.

۳- همان، صص ۴۸-۵۰.

□ معرفی کوتاه بانکداری جامع

بانکداری جامع که در کشور آلمان از قدمت و گستردگی بیشتری در مقایسه با سایر کشورها برخوردار است، شیوه‌ای از بانکداری است که مبتنی بر آن بانک‌ها می‌توانند طیف گسترده‌ای از انواع خدمات مالی را در چارچوب فعالیت‌های بانک یا بنگاه‌های وابسته به آن عرضه نمایند. در بین کشورهای توسعه‌یافته، نظام بانکداری جامع آلمان نمونه برجسته‌ای از یک نظام سرمایه‌داری است که در پیرامون بانک‌ها سازمان یافته‌است. در آلمان که بازار سهام از نظر تاریخی کوچک‌است، بانک‌ها زمینه گسترده‌ای از کارکردها را به اجرا می‌گذارند. فهرست این خدمات از جمله شامل: جذب سپرده، وام‌دهی، صدور ضمانت‌نامه، معامله اوراق بهادار، کارگزاری جزئی، ارائه خدمات امین و جز اینها می‌باشد. شبکه بانکی آلمان، علاوه بر تمامی عملیاتی که بانک‌های تجاری و سرمایه‌گذاری آمریکایی انجام می‌دهند، سهام بنگاه‌های اقتصادی را نیز نگهداری نموده و در هیأت عامل آنها حضور می‌یابند. در این نظام، بانک‌ها کارگزاران جزئی سهام هستند و چون سهام بصورت آورنده^(۱) است، در تصرف بانک مالک آن می‌باشد و بانک از حق رأی سهام در نشست مالکان بنگاه برخوردار است^(۲).

عملکرد موفقیت‌آمیز بانکداری جامع، حتی برای نظام مالی پیشرفته کشور آمریکا جذابیت داشته‌است، به‌گونه‌ای که سیاستگذاران این کشور از ابتدای دهه ۱۹۹۰ دست به مجموعه اقداماتی به‌منظور گسترش حضور بانک‌های این کشور در عرضه ارائه خدمات متنوع مالی نموده‌اند. زمینه‌های جدیدی که طی این دوره برای بانک‌های آمریکایی گشوده شده‌است، عبارتند از: صدور ضمانت‌نامه، ارائه خدمات کارگزاری، ارائه خدمات بیمه، سرمایه‌گذاری مشترک، ضمانت اوراق بهادار بنگاه‌ها توسط بنگاه‌های نگهداری‌کننده سهام وابسته به بانک‌ها، حذف محدودیت مالکیت سهام بنگاه‌های غیرمالی توسط بانک‌ها، گسترش توان بانک‌ها در زمینه خدمات بیمه، ایجاد و مدیریت صندوق‌های مشترک و کارگزاری دارایی‌های حقیقی (مستغلات)^(۳).

1- In bearer form

2- Edwards, J. and Fisher, K., "Banks, Finance and Investment in Germany", Cambridge University Press, 1994.

3- Saunders, A. Walther, I., "Universal Banking in the United States: What Could We Gain? What Could We Lose?", Oxford University Press, 1994.

یکی از مسائل اصلی در بحثهای راجع به بانکداری جامع آن است که قدرت بیشتر بانکها، هزینه‌های تأمین مالی بنگاهها و افراد را به دلیل تقویت ارتباط بین بانکها و مشتریان کاهش خواهد داد. گرچه عمدتاً بر سودآوری بانکها و تنوع خدمات آنها تأکید می‌شود، اما می‌توان تصور کرد که فایده‌های اصلی بانکداری جامع در کاهش هزینه‌های مشتریان، شامل هزینه‌های پایین‌تر تأمین مالی، هزینه‌های پایین‌تر حل و فصل نگرانیهای مالی و هزینه‌های پایین‌تر اداره بنگاه است. در بخش بزرگی از ادبیات راجع به مزیت بانکداری جامع، بر کاهش این هزینه‌ها، بخصوص در کشورهای آلمان و ژاپن، تأکید شده است.^(۱)

در کشور ایران، گرچه نظام مالی از کاستی‌هایی بنیانی در رنج است و تنوع و کیفیت خدمات شبکه بانکی به مراتب کمتر از خدمات بانکها در کشورهای پیشرفته می‌باشد، اما آنچنان که در بخش دوم گزارش نشان دادیم، بدلیل ماهیت مبتنی بر مشارکت بانکداری اسلامی، شرح فعالیت بانکها، در پرتو اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، شباهت بسیاری به حوزه فعالیت بانکداری جامع یافته است. از مصادیق شباهت این دو نظام بانکی، می‌توان به طیف گسترده خدمات مجاز قابل ارائه توسط بانکها در بازارهای پول و سرمایه اشاره نمود.

□ جمع‌بندی و توصیه‌های سیاستی

نظام مالی حاکم بر بازارهای مالی رسمی کشور را می‌توان براساس نوع نهادها و بازیگران اصلی، میزان تکامل و سهم آنها از متغیر تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، نسبت حجم معاملات به متغیر تولید ناخالص داخلی و گستردگی حضور در بازارهای پول و سرمایه، نظامی پایه - بانک و بازارهای مالی کشور را بانک محور دانست (جداول شماره ۶-۱). نظام مالی پایه - بانک، که در آن سرمایه‌گذاری به طریق غیرمستقیم صورت می‌گیرد، عموماً نظام مالی رایج در کشورهای در حال توسعه‌ای است که از بازارهای مالی گسترش یافته و کارآمد محروم‌اند. با این حال، کشورهای توسعه یافته‌ای مانند آلمان و ژاپن نیز دارای این گونه نظام

مالی هستند. در این کشورها، شیوه بانکداری جامع رواج دارد، که مبتنی بر آن بانکها طیف گسترده‌ای از انواع خدمات مالی را به مشتریان ارائه می‌نمایند.

اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، گرچه بصورتی بسیار ناقص و انتقادآمیز، براساس عملکرد حدود یک دهه گذشته شبکه بانکی، خصوصیتی به زمینه و نوع فعالیت بانکهای کشور بخشیده است که تداعی‌کننده نظام بانکداری جامع می‌باشد. حضور پررنگ بانکها در بازار سرمایه و تأمین مالی طرحهای سرمایه‌گذاری، که براساس عقود مشارکتی و دیگر عقود معرفی شده در بانکداری غیرربوی صورت می‌گیرد، عنوان نهاد مالی اسلامی را شایسته آنها می‌سازد. این خصوصیات با استقرار هرچه کاملتر نظام بانکداری بدون ربا برجسته‌تر خواهد شد.

یکی از پیامدهای حرکت به سمت اجرای درست و کامل نظام بانکداری غیر ربوی برای سیاست‌سازان و سیاستگذاران تقنینی و مقرراتی مرتبط با بازار مالی کشور، به بحث تعیین مقام(های) تنظیمی و نظارتی این بازار مربوط می‌شود. همانگونه که در زیرنویس صفحات ۶ و ۷ یادآورد شدیم، در ساختارهای با کنترل متمرکز، که با الگوی نظام بانکی جامع مطابقت دارد، طراحی ساختار بگونه‌ای است که هدف کنترل و نظارت بر محیط معاملات و نهادهای فعال در بازارهای مالی را مشترکاً تأمین نماید. ظرفیت‌های گسترده بالقوه بانکها در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا و مداخلات آشکار و پرحجم آنها طی دهه گذشته در بازار سرمایه، مقام تنظیمی و نظارتی را می‌طلبد که بر تمامی ابعاد بازار مالی کشور، از قبیل نحوه معاملات و نهادهای فعال در آن، کنترل و نظارت داشته و به دلیل حاکمیت بینش مرکزی، هماهنگی در کنترل‌ها و نظارت بر اجرای قوانین بطور دقیق‌تر صورت گیرد.

«فهرست منابع و مآخذ»

□ فهرست منابع داخلی

- ۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره بررسیهای اقتصادی، "برنامه ساماندهی بازار مالی کشور: رهنمودهای اجرایی ساماندهی نظام بانکی"، منتشرنشده، شماره ۶س ۷۸، اردیبهشت ماه ۱۳۷۸.
- ۲- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، "گزارش اقتصادی و ترازنامه"، سالهای مختلف.
- ۳- بی نام، "نهادهای مالی پایه - اوراق بهادار، گزارش یکم: مقدمات، شناسایی موقعیت کنونی و بررسی عملکرد نهادهای مالی موجود کشور"، ناشر و تاریخ نشر ندارد.
- ۴- پوریان، حیدر، "بررسی بازار سرمایه در رابطه با توسعه صنعتی کشور: شناخت بازار سرمایه"، مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، زمستان ۱۳۷۵.
- ۵- شایان ارانی، شاهین، "ساختار بازار سرمایه ایران"، شرکت بین‌المللی مدیریت هوش‌ور، اسفند ۱۳۷۶.
- ۶- شایان ارانی، شاهین، "نظارت بر بازار سرمایه ایران"، شرکت بین‌المللی مدیریت هوش‌ور، اسفند ۱۳۷۶.
- ۷- میرآخور، عباس، "تئوریه نظام مالی اسلامی"، مقالاتی در اقتصاد اسلامی، ترجمه حسن گلریز، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۱.
- ۸- هدایتی، سید علی اصغر و همکاران، "عملیات بانکی داخلی - ۲"، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۸.

□ فهرست منابع خارجی

- 9- Dato, Ahmad Tajudin, "A Case Study of Bank Islam Malaysia Berhad", Seminar on Islamic Banking in The 21st Century, Tehran, Iran, November 16-17, 1999.
- 10- Edwards, J. and Fisher, K., "Banks, Finance and Investment in Germany", Cambridge University Press, 1994.
- 11- Saunders, A. and Walter, I., "Universal Banking in the United States: What Could We Gain? What Could We Lose?", Oxford University Press, 1994.